

Tek šezdesetak kilometara razdvaja dva spomenika koji simboliziraju dvije svjetlosnim godinama udaljene Hrvatske: u Varaždinu je predstavljen stup od cigala iz ustaškog logora Jasenovac; u Zagrebu, usred grada, kod Glavnog kolodvora, niče brončani zid, spomenik „žrtvama Holokausta“, za koje se, po svoj prilici, neće znati tko ih je usmrtio. Dvije su to Hrvatske: prva, svjesna zločinačke prošlosti svojih predaka i samosvjesna u odluci da sjećanjem spriječi buduće zločine; i ona druga, koja pamti – kako bi zaboravila.

Na šetalištu Vatroslava Jagića u Varaždinu, nasuprot gradske sinagoge iz 19. stoljeća, odnedavno stoji debeli, grubi, nedovršeni kubus od cigle. Bačen tu naizgled tek tako, kao da nagrđuje idilični ambijent šetališnog parka, njegova prava svrha i jest da razbije zaborav na sudbinu najstarije židovske zajednice u Hrvatskoj. “Stup je izgrađen od cigle koju su izrađivali zatočnici koncentracijskog logora u Jasenovcu“, na hrvatskom i na engleskom piše na pločici postavljenoj pred taj bolni zid. Jer Jasenovac, i svi jasenovci ustaške Nezavisne države Hrvatske, mjesta su na kojima je zbrisana živa i propulzivna varaždinska židovska zajednica, iz čijeg je poduzetništva, među ostalim, izniknuo i današnji Varteks.

Više od 150 godina, od druge polovine 18. stoljeća, Židovi su živjeli i stvarali u Varaždinu. Prema podacima monografije „Židovska zajednica u Varaždinu“ Magdalene Lončarić, Drugi svjetski rat preživjelo ih je – 42. Četiri godine kasnije, 1949, u Varaždinu Židova više nije bilo. Ustaše su postigli što su naumili.

Pamtiti, i na tom pamćenju stvarati današnjicu u kojoj će se židovska zajednica moći obnoviti u skladnom zajedničkom životu sa svima drugima, jedino je što danas možemo učiniti – i Varaždin jest. Na otvorenje spomenika, iz Židovske općine Čakovec na otvorenje je došla Lajla Benko, a iz Spomen područja Jasenovac viši kustos Đorđe Mihovilović.

Govorio je potpredsjednik Vlade Boris Milošević. „Ova instalacija nije samo kup cigle, već kup cigle koji šalje jaku, snažnu poruku da se strahote Drugog svjetskog rata i odvođenja u smrt čovjeka zbog njegove vjere ili nacionalnosti, javnog označavanja drugih i drugačijih, genocida i holokausta, nisu događale negdje daleko, u Njemačkoj, u Auschwitzu ili drugim stratištima, već i u Hrvatskoj“, kazao je Milošević. Današnja moderna Hrvatska, nastavio je potpredsjednik Vlade iz Samostalne demokratske srpske stranke (SDSS), temelji se na vrijednostima antifašizma, i baš je zato važno da se iz Varaždina pošalje poruka da je diskriminacija, mučenje drugih i drugačijih, nedopustivo.

Varaždinski spomenik djelo je Zlatka Kopljara, zagrebačkog umjetnika rođenog u Zenici. Dio je on Kopljarove instalacije postavljene 2014. godine na Trgu žrtava fašizma u Zagrebu, i posvećen svima koje su ustaštvo i nacizam usmrtili u Hrvatskoj od 1941. do 1945. godine. Umjetnik je spomenik donirao gradu Varaždinu, koji je preuzeo obvezu financiranja postava.

Ta je memorijska gesta izazvala erupciju mržnje i prije nego što je spomenik predstavljen: nekoliko dana prije svečanog otvorenja, nepoznati je počinitelj skulpturu nagrdio išaranim kukastim križem i ustaškim 'U', što je uklonjeno.

„Ono što se događalo u Varaždinu proteklih dana pokazuje da umjetnost provocira i izaziva malograđanske strasti i to nije ništa neobično, poglavito kada je riječ o ovakvim intervencijama u prostoru“, komentirao je na otvorenju nagrdivanje spomenika varaždinski gradonačelnik Ivan Čehok. „Ova skulptura govori o nama danas u Varaždinu. Dobro je što je postavljena. Čestitam Zlatku Kopljaru na ovom sjajnom umjetničkom djelu“, dodao je gradonačelnik.

Šezdesetak kilometara dalje, u središtu Zagreba, niče spomenik žrtvama holokausta na čije otvaranje, ostane li kakav je predviđen, predstavnici židovske zajednice zasigurno neće doći. Spomenik je to one druge Hrvatske, koja odbija vlastitoj povijesti pogledati u oči; Hrvatske koja odbija vidjeti ustaške grafite na svakom koraku; Hrvatske koja ulice svojih gradova proziva po ustaškim doglavicima i zločincima; Hrvatske koja nikad ni riječ nije rekla protiv sukcesivnog uništavanja Partizanskog groblja u Mostaru; Hrvatske, naposljetku, u kojoj je ustaški pozdrav postao sastavnim dijelom državnih komemoracija. A i taj, zagrebački spomenik, posvećen je „žrtvama holokausta“. Samo što on, za razliku od Kopljarovog, prešućuje počinitelje.

Početak lipnja prošle godine, zagrebačka gradska skupština odlučila je da će u središtu grada, pokraj Glavnog kolodvora, biti podignut Spomenik žrtvama holokausta. “Spomenik žrtvama holokausta gesta je sjećanja na šest milijuna Židova stradalih u holokaustu s porukom da se prošlost ne ponovi. Holokaust je sustavan i organiziran progon Židova, koje su počinili Treći Reich i njihovi saveznici od 1933. do 1945.”, stoji u obrazloženju odluke zagrebačkih gradskih vijećnika.

Spomenik je djelo Dalibora Stošića i Krešimira Rogine, a oblikovno je koncipiran kao zid od kofera koji, kako su objasnili gradski vijećnici, „stvora i snažnu asocijativnu vezu sa Židom plača u Jeruzalemu“. Bit će to dojmljiv objekt od tristotinjak četvornih metara, u čiji će postament biti utisnuto šest milijuna sitnih Davidovih zvijezda, u znak sjećanja na šest milijuna židovskih žrtava nacista.

No već je zamisao spomenika doživjela jedinstvenu sudbinu, dovoljnu da ga se, u ovakvom obliku, više nikad ne spomene: umjesto da ga zagrebačka i hrvatska židovska zajednica, nasljednice žrtava, prigrle kao simbolički izraz hrvatskog pamćenja na zločin i odlučnosti da se takvo što nikome više ne ponovi, one su, zajedno sa Svjetskim židovskim kongresom, ljutito odbacile gradnju takvog memorijala.

Židovska općina Zagreb (ŽOZ) zatražila je poništenje „sramotne odluke“ o podizanju spomenika žrtvama holokausta u Zagrebu jer smatra da se njime želi prikriti istina o stradanjima Židova u NDH.

ŽOZ je podržao i Svjetski židovski kongres (WJC). „Svjetski židovski kongres pridružuje se svojoj zajednici u Hrvatskoj u osudi odluke zagrebačke skupštine o podizanju spomenika za šest milijuna židovskih žrtava holokausta kojom se bezočno ignorira aktivna uloga Nezavisne države Hrvatske za vrijeme ustaškog režima u počinjenju tih zločina tijekom Drugog svjetskog rata“, napisao je WJC.

„Vlasti u Hrvatskoj kontinuirano su pokušavale izmijeniti povijest i osloboditi ustaški režim neupitne umiješanosti u okrutna masovna ubojstva Židova, Roma i etničkih Srba u razdoblju od 1941. do 1945. Uvijek postoji velika vrijednost odavanja počasti svim žrtvama holokausta, no novi spomenik grada Zagreba iskrivljavanje je povijesti i predstavlja uvredu sjećanju na muškarce, žene i djecu koji su bili žrtve ustaša i njihova vođe Ante Pavelića. Hrvatske vlasti opet ulažu sve napore da prikriju monstruozne zločine ustaša stvaranjem lažnog dojma da je samo nacistička Njemačka odgovorna za užase holokausta“, napisao je predsjednik WJC-a Ronald S. Lauder.

„Ne može se govoriti o holokaustu u Hrvatskoj bez ukazivanja na središnju ulogu ustaškog režima u donošenju i provođenju rasnih zakona kojima su Židovi, Romi i etničkih Srbi izloženi progonu, mučenju i smrti. U dodatku na javno odavanje počasti žrtvama Hitlerova rata protiv Židova, Hrvatska mora posebno odati počast žrtvama ustaškog režima“, poručio je.

Odluka u zagrebačkoj skupštini usvojena je premoćnom većinom, ali ne jednoglasno. Tri glasa bila su protiv, jedan od njih vijećnice Nove ljevice Rade Borić, današnje saborske zastupnice Zeleno-lijevog bloka. „Protiv sam posvete spomenika u kojoj stoji da se podiže u ‘sjećanje na šest milijuna Židova ubijenih u holokaustu‘“, objasnila je Rada Borić. „Takvom posvetom

spomenik ostaje tek 'velika gesta', a da se izrijeком ne komemorira zagrebačke ili hrvatske Židove. Da ne govorimo da se ne komemorira ni Srbe, Rome i ostale protivnike NDH ubijene u logorima, već ih se čini posve nevidljivima“, kazala je Borić.

Pokušavajući pronaći izlaz iz sramotne neprilike u koju je Zagreb dovela većina njegovih vlastitih vijećnika predvođena gradonačelnikom Milanom Bandićem, filozof Žarko Puhovski predložio je jednostavno ali pregnantno rješenje: spomenik treba graditi takav kakav je predviđen – jer naravno da nitko nema ništa protiv odavanja počasti žrtvama nacista, štoviše – ali na njegovu postamentu treba vidljivo napisati tri riječi, i to na hrvatskom, na ćirilici, jidišu i romskome: „Žrtvama ustaškog režima“. “Svima je jasno da je sadašnja odluka pokušaj da se stvari zamute. Treba jednostavno reći, i jasno demonstrirati, tko je usmrtio žrtve u Hrvatskoj”, objasnio je Puhovski svoj prijedlog. Predsjednik Židovske općine Zagreb Ognjen Kraus složio se s njim: “Treba nam spomenik žrtvama ustaškog režima. Cijelo vrijeme i tvrdimo da Hrvatskoj ne treba spomenik svim Židovima ubijenima u Drugome svjetskom ratu, nego žrtvama NDH. A znate li zašto žele podići spomenik samo Židovima? Da posvade nacionalne manjine. Žele među nas unijeti razdor, to je cijela intencija.”

Sve se to događalo prošlog ljeta. Nekoliko mjeseci potom činilo se da se ništa ne događa. A onda je u kolovozu ove godine zagrebački Večernji list objavio kako će spomenik biti visok jedanaest metara: „Gotov je i čuva se u tri različite tvornice u okolici Zagreba, a trebat će oko mjesec dana da ga se montira“. U međuvremenu, kritikama židovske zajednice i antifašističkih aktivista pridružio se i izraelski veleposlanik u Hrvatskoj Ilan Mor. Važno je, naglasio je veleposlanik, „da svaka zemlja u kojoj su Židovi ubijeni, uključujući Hrvatsku, pogleda vlastitu povijest i suoči se s njom bez pokušaja da je uljepša“.

Ovih dana, pored Glavnog kolodvora u Zagrebu, na mjestu na kojemu bi trebao niknuti kontroverzni spomenik, počeli su veliki radovi. Sva je prilika da će ondje uskoro niknuti tamnosmeđi zid od brončanih kofera, bolno ali nadasve kontroverzno sjećanje na ubijene Židove; pretpostavlja se da bi mogao biti otvoren 27. siječnja 2021., na Dan sjećanja na žrtve holokausta.

O čemu će svjedočiti taj zagrebački spomenik? O Hrvatskoj kakvom se pokazala ona u Varaždinu? O zemlji koja pokazuje da ne želi ponavljati zločine svojih predaka? Ili o zemlji koja diže spomenike da bi sakrila vlastitu povijest? Nije još jasno. I ima još vremena da bude kako treba biti.

(Autor: Boris Pavelić / Tačno.net – Naslov: SABA RH)